

להיענות לקריאה

ההיסטוריה הקדומה של האנושות, כפי שהיא מסופרת בתורה, היא רצף של אכזבות. אלוהים נותן לבני האדם חופש, והם משתמשים בו לרעה. אדם וחוה אכלו מן העץ האסור. קין הרג את הבל. בתוך זמן קצר יחסית השתררו על האנושות אלימות וחמס. "הַשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ"¹. אלוהים בורא סדר; האדם יוצר תוהו. אפילו אחרי המבול נתקפה האנושות היברים, ובני מגדל בכל חשבו שבידם לבנות מגדל "וְרָאשׁוּ בְּשָׁמַיִם"².

בני האדם לא נענו לאלוהים, וכאן נכנס אברהם לתמונה. בתחילת הדרך, קשה לדעת אל נכון למה זומן אברהם. אנחנו יודעים שהוא נצטווה לעזוב את ארצו, את מולדתו ואת בית אביו וללכת "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָה"³. אבל מה הוא מתבקש לעשות בה, את זאת איננו יודעים. התורה שותקת. מהי שליחותו של אברהם? מה מייחד אותו? מה עושה אותו ליותר מסתם אדם טוב בזמן רע, כפי שהיה נוח – למנהיג ולאבי אומה של מנהיגים?

כבר בנקודה זו של הסיפור אפשר לפזר את ערפילי המסתורין בעזרת הצצה לאחור. שכן התורה כבר שלחה לנו איתותים. בשיחותינו על הפרשות הקודמות העליתי את האפשרות שסיפורי בראשית המוקדמים הם סדרת סיפורים על בריחה

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מאחריות. אדם וחוה מתחמקים מאחריות אישית למעשיהם. שניהם אומרים, "זה לא אני". אדם מאשים את חוה וחוה מאשימה את הנחש. נראה כאילו הם מתכחשים לקשר בינם לבין מעשיהם; כאילו אינם מבינים מהו החופש שניתן להם, או מהי האחריות הכרוכה בו.

קין אינו מתכחש לאחריותו האישית. הוא איננו אומר "זה לא הייתי אני. הבל אשם כי הוא הרגיו אותי". במקום זאת, הוא נמלט מאחריות מוסרית. "הַשְׁמֵר אָחִי אֲנֹכִי?"⁴

נח כשל במבחן האחריות הקולקטיבית. הוא איש המעלה בעידן של מעל, אבל על בני זמנו הוא אינו מותיר שום רושם. הוא מציל את משפחתו (ואת בעלי החיים), ולא שום אדם אחר. על פי פשט הכתובים, הוא אפילו איננו מנסה.

בהביננו את זאת, אנו מבינים מה היה אברהם. אברהם נוטל אחריות אישית. כאשר פורצת מריבה בין רועיו לרועי אחיינו לוט, הוא מבין שהדבר אינו מקרי אלא תוצאה של מחסור בשטחי מרעה, ומזדרז להציע פתרון:

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט: אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ
וּבֵין רְעֵי וּבֵין רְעֵיךָ, פִּי אֲנָשִׁים אֲחִים אֲנַחְנוּ. הֲלֹא כָל
הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ; הֲפָרַד נָא מֵעָלַי. אִם הִשְׁמָאל וְאִימָנָה,
וְאִם הַיְמִין וְאִשְׁמָאֵלָה.⁵

שימו לב שאברהם נמנע משיפוט. הוא איננו שואל מי אשם במריבה. הוא גם איננו שואל מי ירוויח בכל צורת חלוקה. הוא משאיר ללוט לבחור לאיזה צד ללכת. הוא מזהה בעיה – ופועל.

בפרק הבא מספרת התורה על מלחמה מקומית שלוט נפל בה בשבי. בלי להשתהות אברהם מגייס חיילים, ורוף אחר צבא הפולשים, מציל את לוט ואת כל יתר השבויים, מחזיר אותם לארצם בשלום, ומסרב לקבל כל חלק מן השלל שמלך סדום אסיר התורה מציע לו.

זהו סיפור משונה. לא כך הכרנו את אברהם, רועה הצאן הנווד. אך אם נשיב את מבטנו אל קדמת ספר בראשית, אל קדמת עדן, אל קין, נבין את מקומו. אברהם מראה לנו שהוא כן שומר אחיו, או בן אחיו. שלא כקין, הוא מבין מיד מהי אחריות מוסרית. למרות העובדה שקין בחר לגור היכן שבחר, עם כל הסיכונים הידועים, אברהם לא אמר "לוט אחראי לביטחוננו, לא אני".

ולבסוף, בפרשת השבוע שלנו, בא הרגע הגדול שבו, לראשונה, מערער אדם על דברו של אלוהים. אלוהים עומד לדון את דינה של סדום. אברהם, המבין שפירוש הדבר עלול להיות חורבן גמור של העיר, אומר:

הֲאֵף תִּסְפֶּה צְדִיק עִם רָשָׁע? אִילֵי יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים
בְּתוֹךְ הָעֵיר? הֲאֵף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן
חַמְשִׁים הַצְּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ? חָלְלָה לָךְ מַעֲשֵׂת פְּדָבָר
הַזֶּה, לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצְדִיק פְּרָשָׁע. חָלְלָה
לָךְ! הֲשִׁפֹּט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?⁶

זהו נאום ראוי לציון, מכל בחינה. באיזו זכות מתווכח בן תמותה עם אלוהים בכבודו ובעצמו?

התשובה קצרה: אלוהים בכבודו ובעצמו אותת לאברהם שכך ראוי שיעשה. נאזין בקפידה לפסוקים שקדמו לדברי אברהם:

וְה' אָמַר, הַמְכֹסֶה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה?
וְאַבְרָהָם הָיָה לְגוֹי גָדוֹל וְעָצוֹם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ... וַיֹּאמֶר ה', זַעֲקֵת סָדָם וְעַמְרָה כִּי רַבָּה וַחֲטָאתָם
כִּי כִבְדָה מְאֹד. אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַפְּצַעְקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי
עֲשׂוּ כָלָה. וְאִם לֹא, אֲדַעָה.⁷

המילים שהדגשנו, "המכסה אני מאברהם אשר אני עשה?", הן רמז ברור לכך שה' רוצה שאברהם יגיב. וכי איזו סיבה אחרת הייתה לה' לומר אותן?

שוב אנו נדרשים, להבנת סיפורו של אברהם, לסיפורי הראשית. הפעם סיפור הרקע הוא סיפור נח. גם לנח אמר אלוהים מבעוד מועד שהוא מתעתד להעניש את העולם. הוא אמר לו, "קָץ כָּל בָּשָׂר בָּא לִפְנֵי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנִיָהּם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ".⁸ נח לא מחה. להפך, שלוש פעמים חזרת התורה ומספרת שנח עשה ככל אשר ציווה אותו ה'.⁹ נח השלים עם גזר הדין. אברהם ערער עליו. אברהם הבין את העיקרון השלישי של האחריות: אחריות קולקטיבית.

אנשי סדום לא היו אחיו ואחיותיו של אברהם. הוא הרחיק לכת אפוא למענם, יותר מכפי שעשה בהצילו את לוט. הוא התפלל בעבורם מפני שהבין את רעיון הסולידריות האנושית, הרעיון שעתיד היה לנסח בשורות מפורסמות המשורר ג'ון דאן:

אֵין הָאָדָם אֵי נִפְרָד לְעַצְמוֹ: כָּל אָדָם
הוּא קָטַע יַבְשָׁה, חֵלֶק מֵהַכֹּל כּוֹלֵל...
מוֹת כָּל אָדָם הוּא הַפְּסָד שְׁלֵי עַצְמִי,
כִּי אֲנִי חֵלֶק מֵהָאָנוּשׁוֹת.¹⁰

ועדיין נשארת שאלה. מדוע קרא ה' לאברהם להתווכח איתו? האם יכול אברהם להציג לה' טיעון חדש, שה' איננו יודע? הרי זה אבסורד. והנה התשובה: אברהם נועד להיעשות דמות מופת ומייסדה של אמונה חדשה, שלא תבצר את הסטטוס־קוו האנושי אלא תערער עליו.

אברהם נדרש להעז לעמוד מול ה' כדי שלצאצאיו יהיה האומץ לעמוד מול מלכים בשר ודם, כפי שעשו משה והנביאים. היהודים אינם משלימים עם העולם כפי שהוא. הם מערערים עליו בשם העולם שצריך להיות. זוהי נקודת מפנה מכרעת בהיסטוריה האנושית: הולדתה של דת המחאה הראשונה – דת הקוראת תיגר על המציאות ואינה משלימה איתה כשאר האמונות.

אברהם לא היה מנהיג מן הנוסח המקובל. הוא לא משל באומה. גם אילו רצה, לא הייתה לו אומה למשול בה. אבל הוא היה דגם חיקוי לדורות, מופת למנהיגות כפי שהיהדות רואה אותה. הוא לקח אחריות. הוא פעל; הוא לא חיכה שאחרים יפעלו. על נח אומרת התורה "אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ"¹¹. ואילו לאברהם אמר אלוהים "הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי"¹². לא רק איתי, אלא לפני. היה מנהיג. לך קדימה. קח אחריות אישית. קח אחריות מוסרית. קח אחריות קולקטיבית.

היהדות היא הקריאה שקורא לנו אלוהים ליטול אחריות.

- 1 בראשית ו, יב.
- 2 בראשית יא, ד.
- 3 בראשית יב, א.
- 4 בראשית ד, ט.
- 5 בראשית יג, ח-ט.
- 6 בראשית יח, כג-כה.

- 7 בראשית יח, יז-כא.
- 8 בראשית ו, יג.
- 9 בראשית ו, כב; ז, ה; ז, ט.
- 10 ג'ון דאן, "למי צלצלו הפעמונים" ("הרהורים מזדמנים, מדיטציה 17"), תרגם משה גנן, מקור ראשון, 10.8.2012, מוסף שבת, עמ' 1.
- 11 בראשית ו, ט.
- 12 בראשית יז, א.